

RECENZJE I PRZEGLĄDY PIŚMIENNICTWA

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY 2008 z. 1
PL ISSN 0033-202X

Studia z informacji naukowej i dyscyplin pokrewnych. Prace dedykowane Profesor Barbarze Stefaniak. Pod redakcją Elżbiety Gondek i Diany Pietruch-Reizes, Katowice: Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego, 2007, 302 s. ISBN 978-83-226-623-9

Ostatnio otrzymaliśmy jeszcze jedną pozycję, poświęconą profesorowi odchodzącemu na emeryturę. Ten rodzaj publikacji zawiera zwykle różnorodne materiały, które są pisane specjalnie dla danej osoby, lub też autorzy mający już przygotowane swoje prace ofiarowują je do przygotowywanej książki. Cechuje zatem taką publikację bardzo duże zróżnicowanie tematów. Niektóre są w jakiś sposób związane z osobą, której poświęcono publikację, inne raczej odzwierciedlają zainteresowania poszczególnych autorów. Rola recenzenta nie jest w tym przypadku łatwa, gdyż prace poświęcone komuś trzeba traktować jak dar, na ogół dar serca, ale czasem i powinność. Fakt ten sprawia zapewne, że łagodnieje ostrość recenzenta, a z drugiej strony, rezygnacja ze zwrócenia uwagi na książkę byłaby oczywistą stratą, gdyż nie wszyscy biorą takie prace do ręki, a często znajdują się tam prawdziwe perełki albo przynajmniej ciekawie omówione zagadnienia i dlatego poprzez recenzję warto zwrócić na nie uwagę.

Elżbieta Gondek, obecnie dyrektor Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego, w którym ostatnie lata przed przejściem na emeryturę pracowała prof. dr hab. Barbara Stefaniak, opisując jej drogę naukową, zaznaczyła, że był to: „Taki marsz na przełaj przez szereg naukowych dyscyplin...”. Barbara Stefaniak ukończyła bowiem studia z zakresu chemii na Politechnice Warszawskiej i w różnych instytucjach, w których pracowała, prowadziła badania i publikowała. Związała się nieco później z informacją naukową, bibliometrią i naukometrią, by rozpocząć pracę dydaktyczną najpierw na Uniwersytecie Warszawskim, potem Uniwersytecie Śląskim i dzielić się swoją bogatą wiedzą ze studentami.

Oprócz wstępu przybliżającego sylwetkę profesor Stefaniak zamieszczona została pełna bibliografia prac Barbary Stefaniak zawierająca 104 pozycje. Są to zarówno jej publikacje z zakresu chemii, fizjologii, biochemii, toksykologii (pracowała wówczas naukowo w Instytucie Weterynarii w Puławach), jak i późniejsze od 1977 r. z zakresu informacji naukowej odkąd zaczęła pracować w Instytucie Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej w Warszawie. Te ostatnie skupiają się na problemach systemów SDI, chemicznej informacji naukowej, naukoznawstwa i bibliometrii.

Książka została podzielona na 4 części. Nazwano je: Informacja naukowa w perspektywie historycznej, teoretycznej i praktycznej; Zakres informatologii a bibliometria, naukometria i webometria; Aspekty bibliograficzne oraz Konteksty biblioteczne.

Pierwszą część otwiera krótki artykuł Wandy Pindlowej z Uniwersytetu Jagiellońskiego pt. *Znaczenie informacji dla rozwoju kultury książki* (s. 25-41). Autorka zwróciła w nim uwagę na problemy obudowania książki wytworami działalności informacyjnej, jak m.in. zapowiedzi i katalogi wydawnicze, różne formy reklamy książki, katalogi książek, bibliografie czy bazy danych. Dzięki bo-

wiem tym działaniom informacyjnym zwiększa się dostęp do książki. Również te informacje są wykorzystywane w marketingu. Drugim ważnym aspektem kultury książki jest nowa forma jej zakupu. Znaleziona w sieci, zamówiona przez telefon komórkowy jest dla przyszłego właściciela książki bardziej wyobrażeniem, jaka jest, niż rzeczywistym przedmiotem. Choć Internet przyspiesza zakup książki, to utrudnia jej wybór, bo nie możemy jej dotknąć i przeglądać przed zakupem, zawieramy więc reklamie, tytułowi, który nas przekonał, a często oszukał, komuś, kto ją czytał wcześniej lub coś o niej wie. Istotne jest jednak zwiększenie dostępu do książki i równocześnie jej ochrona. Służy temu powielanie, dygitalizacja, kopiowanie fragmentów, itp. Wspomniano tu również o kulturze recenzji, które też są formą informacji o książce, a także o edytorskiej stronie książki: ilustracjach, czcionkach, kolumnach, odstępach. Umiejętne wykorzystanie informacji i łączenie różnych technik w odpowiednio estetyczny sposób wzbogaca kulturę książki. Wspomnieć należy również o języku „zatrzymanym w czasie” w książkach, co ma niewątpliwie wpływ na wyszukiwanie informacji. W perspektywie badań nad komunikacją wszystkie te czynniki mają duże znaczenie. Ujęcie problemu kultury książki od strony informacji naukowej jest raczej rzadkim zjawiskiem, ale też zaledwie zostało tu zarysowane.

Diana Pietruch-Reizes z Uniwersytetu Śląskiego zatytułowała swoje wystąpienie *Jednolita przestrzeń informacyjna jako problem strategii europejskiej* (s. 42-50). Myślą przewodnią jest tutaj omówienie problemów związanych z budową społeczeństwa informacyjnego, a co się z tym wiąże wykorzystania ICT. Działania te powinny dotyczyć obszarów priorytetowych: gospodarki opartej na wiedzy, ochrony zdrowia, usług w administracji i rozwoju polskich zasobów w Internecie. Aby doprowadzić te zadania do końca, trzeba zdaniem autorki utrzymywać na odpowiednim poziomie spójność technologiczną, wypracować odpowiednie prawa, dyrektywy, przepisy i rozwijać bezpieczeństwo sieciowe oraz prowadzić edukację społeczeństwa, które będzie korzystało z tych nowoczesnych dóbr kultury i techniki.

Renata Frączek z Uniwersytetu Śląskiego w obszernej publikacji przedstawiła *Wpływ Instytutu Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej (IINTE) na rozwój nauki o informacji* (s. 51-84). Omówiona placówka była szczególnie bliska Barbarze Stefaniak, ponieważ pracowała w niej od 1975 r. prawie do końca lat dziewięćdziesiątych Instytut INTE powołany był przede wszystkim do zadań badawczych. Istotną jego zasługą było publikowanie wyników badań w serii „Prace IINTE” znanej pod nieoficjalną nazwą „żółtej serii”. Ukazało się w niej wiele znaczących prac dla rozwoju polskiej informacji, dlatego też przypomnienie o działalności Instytutu ma swoją wagę. Istnienie specjalnego Instytutu prowadzącego badania podnosiło też prestiż dyscypliny. Prace badawcze prowadzono także w uniwersytetach, ale w wielu z nich prace z zakresu informacji naukowej rodziły się powoli, przeważały bowiem w pierwszym okresie istnienia placówek dydaktycznych z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej prace historyczne i bibliotekoznawcze. Wydaje się więc, że ten obraz Instytutu przedstawiony przez R. Frączek ma znaczenie dla studentów, aby mogli poznać historię dyscypliny, której są adeptami.

Małgorzata Gwadera z Uniwersytetu Śląskiego w artykule *Kwestie etyczne w nauce i praktyce informacyjnej – uczony, bibliotekarz, infobroker* (s. 85-90) poruszyła temat z pewnością ważny, ale i modny ostatnio, ponieważ dotyczy dylematów moralnych, jakie napotyka w swoich działaniach pracownik informacji. Nie do końca może jasny zakres obowiązków infobrokera stawia przed nim trudne zadanie m.in. rozpoznania czystości intencji pracowników nauki, których prace można znaleźć w sieci, a wiadomo, że człowiek jest najbardziej zawodnym z jednej strony, ale i z drugiej strony najbardziej potrzebnym ogniwem działań informacyjnych.

Część drugą omawianej książki zatytułowaną „Zakres informatologii a bibliometria, naukometria i webometria” otwiera opracowanie Barbary Sosińskiej-Kalaty z Uniwersytetu Warszawskiego *Współczesne oblicze nauki o informacji w Polsce i za granicą* (s. 94-119). To bardzo ciekawa i ważna praca. Wartość jej polega przede wszystkim na tym, że jest oparta na badaniach własnych autorki oraz że sięgnęła ona w swych badaniach do zagranicznych najnowszych materiałów, by na tej podstawie wyciągać wnioski o stanie i rozwoju informacji w Polsce. B. Sosińska-Kalata chcąc pokazać współczesny obraz nauki o informacji w Polsce: zanalizowała wybrane najważniejsze czasopisma z tego zakresu, jak: „Journal of the American Society for Information Science and Technology” (ASIST), „Annual Review of Information Science and Technology” (ARIST), „Journal of Documentation” oraz „Information Processing & Management” i starała się porównać ich tematykę z dwoma polskimi tytułami: „Praktyką i Teorią Informacji Naukowej i Technicznej” oraz „Zagadnieniami Informacji Naukowej”. Porównania prowadziła na przykładzie 20 wyłonionych grup tematycznych, które nazwała kategoriami. Analiza wykazała niektóre podobieństwa i różnice, np. w grupie czasopism międzynarodowych na czoło wybijają się dwie kategorie, a mianowicie modele i metody wyszukiwania informacji oraz zachowania użytkowników. Nie są zaś prawie poruszane problemy działalności informacyjnej bibliotek, która to kategoria w polskich czasopismach zajmuje jedno z pierwszych miejsc. Uwidocznily się także dzięki temu badaniu związki interdyscyplinarne współczesnej nauki o informacji. Najsilniejsze powiązania wystąpiły z informatyką, nauką o zarządzaniu oraz z bibliotekoznawstwem. Akcentowanie związków z naukami społecznymi jest charakterystyczne bardziej dla nauki o informacji europejskiej, w tym też polskiej, orientacja technologiczna natomiast jest widoczna bardziej w czasopismach amerykańskich. Autorka podkreśliła stosunkowo niewielkie zainteresowanie badaniami użytkowników w Polsce. Warto zapoznać się zarówno z ciekawymi wynikami badań, jak i konstatacjami odnoszącymi się do zakresu omawianej dyscypliny.

Zainteresowania nowymi technikami informacyjnymi Arkadiusza Pulikowskiego z Uniwersytetu Śląskiego dały o sobie znać w jego opracowaniu zatytułowanym *Kryteria oceny dokumentów wyszukiwanych w Internecie* (s.120-129). Temat ten interesuje dzisiaj wszystkich użytkowników sieci rozległych, zwłaszcza zaś tych, którzy nie poszukują już w źródłach tradycyjnych, trzymając się tezy, że jeśli nie ma materiałów w globalnej sieci to nie ma nigdzie. Autor zwrócił uwagę tylko na kilka najważniejszych kryteriów, jak: użyteczność i wiarygodność, zawartość, aktualność, autorstwo, cel, obiektywność i poprawność. Przypomniał też, że dokumenty elektroniczne często zmieniają adres, a także całkowicie znikają, namawia więc do archiwizowania ciekawszych pozycji, aby nie stracić z nimi kontaktu.

Aneta Drabek z Uniwersytetu Śląskiego zaprezentowała także bardzo ciekawy temat związany z nauką o informacji, a mianowicie *Analiza czasopism z bibliotekoznawstwa i informacji naukowej (na podstawie bazy danych „Journal Citation Reports Social Sciences Edition 1999-2004”)* (s. 130-137). Autorka przeprowadziła analizę bibliometryczną sześćdziesięciu tytułów zagranicznych czasopism z zakresu informacji naukowej i bibliotekoznawstwa. Sprawdziła, że tytuły badanych czasopism są dostępne na terenie Polski bądź w postaci tradycyjnej bądź elektronicznej, ale odwołań do tytułów tych czasopism w polskiej literaturze przedmiotu było zaledwie 11% w stosunku do wszystkich odwołań. Zauważono też, że czytelnicy coraz częściej korzystają z czasopism w sieci. Tego typu badania bibliometryczne pozwalają oceniać efektywność zakupów drogich tytułów, jeśli osób korzystających nie jest wiele.

Marta Skalska-Zlat z Uniwersytetu Wrocławskiego napisała o zastosowaniach bibliometrii w badaniach Internetu (s. 148-162). Ze względu na zmiany

zachodzące w przestrzeni informacyjnej, czyli rozwój nowych form źródeł i nośników informacji, badania bibliometryczne i informetryczne musiały za tymi zmianami podążyć i przenieść się do sieci. Webometria, bo tak nazwano badania ilościowe w sieci, wystartowała nie bez przeszkód, z uwagi na to, że Internet nie jest źródłem ponętnym dla badań naukowych, jako że sam ma charakter bardziej zbliżony do wypełniania obowiązków informacyjnych o charakterze społecznym, wśród których informacja naukowa zajmuje tylko „jakieś” miejsce. Kłopoty z korzystaniem z Internetu dla nauki są znane i opisywano je wielokrotnie, a jednym z największym zagrożeń jest ewentualny brak wiarygodności zawartych tam informacji oraz całych dokumentów. Jak stwierdziła autorka, chociaż mówi się, że badanie tradycyjnych cytowań, czyli badania bibliometryczne są zbliżone do tych, jakie możemy prowadzić w sieci, to jednak zachodzą tu zdecydowane różnice. Można uznać, że linki w webometrii odgrywają tę samą rolę co odsyłacze w tradycyjnych materiałach. Inne jednak powinny być zasady obliczania tzw. czynnika wpływu (*Impact Factor*). Autorka podała także wiele przykładów, utrudniających badaczom prowadzenie badań, a także wyciąganie wniosków. Najpoważniejszym chyba problemem jest zmienność zawartości sieci i zmiana miejsca poszczególnych dokumentów. Mimo to, badacze nie rezygnują z prób pokonania barier i wypracowania metodologii badań odpowiedniej dla materii, z którą przyszło się im zmagać.

Część trzecia pt. „Aspekty bibliograficzne” zawiera tylko trzy opracowania. Rozpoczyna tę część Dariusz Grygowski z Uniwersytetu Warszawskiego swoim ciekawym artykułem zatytułowanym *Dokumenty audiowizualne i aspekt kompletności bibliografii narodowej*. Nie jest tajemnicą, że większość bibliografii narodowych cierpi na brak kompletności, a jednym z rodzajów dokumentów, których brak jest wielce odczuwalny w spisach bibliograficznych są dokumenty audiowizualne. Kolejne Ogólnokrajowe Narady Bibliografów stawiały sobie za cel poszerzenie bibliografii narodowej o rejestrację innych typów dokumentów niż drukowane. W krajach, w których polityka państwa wobec nauki i kultury jest odpowiednio realizowana, a jest według autora ponad 50% takich państw, opisy innych niż drukowane dokumentów są wprowadzane do bibliografii. Jest to więc bardzo ważny problem, a szczególnie warto wskazać go studentom informacji naukowej i bibliotekoznawstwa, aby ich świadomość o stanie bibliografii narodowej była w pełni realistyczna.

Agnieszka Bajor i Anna Seweryn z Uniwersytetu Śląskiego dostrzegły inny aspekt tworzenia bibliografii, co omówiły w artykule zatytułowanym: *Analiza poprawności dokumentacji bibliograficznej artykułów naukowych na podstawie materiałów do bazy danych CYTBIN. Przypisy bibliograficzne i bibliografia załącznikowa jako dokumentacja pracy naukowej* (s.181-202). Autorki przygotowały obszerny artykuł z wieloma przykładami różnorodnych błędów popełnianych w dokumentacji bibliograficznej, a celem ich publikacji było zwrócenie uwagi na problem czystości i wiarygodności opisów w badaniach cytowań bibliograficznych. Od przestrzegania norm opisu oraz sprawdzania z autopsji danych wprowadzanych do indeksów cytowań zależy bowiem jakość badań bibliometrycznych.

Jacek Tomaszczyk z Uniwersytetu Śląskiego w artykule *Zarządzanie terminologią* (s. 203-213) rozpatrywał różnice pomiędzy leksykografią a terminografią oraz zaproponował jak efektywnie zarządzać terminologią. Uzasadniając potrzebę efektywnego zarządzania wskazał również, że niezbędne są zastosowania odpowiednich programów, np.: Multi-Term, TermStar, Dèjà Vu oraz SDLX. Zaproponowany przez autora model zarządzania słowami kluczowymi, rozszerzony o angielskie ekwiwalenty, ma być zaimplementowany w bazie CYTBIN tworzonej na Uniwersytecie Śląskim.

Jak więc widać z przytoczonych przykładów przedstawiciele Uniwersytetu Śląskiego współpracujący z profesor Stefaniak przy tworzeniu bazy CYTBIN, uzyskali różne doświadczenia i w swoich artykułach podzielili się refleksjami na ten temat.

Część czwarta książki – „Konteksty biblioteczne” – zawiera 6 opracowań. Jako pierwszy zamieszczony został artykuł Ewy Głowackiej z Uniwersytetu Toruńskiego: *Ocena jakości w zarządzaniu jakością bibliotek* (s. 217-230). Temat badań jakościowych w zarządzaniu jakością bibliotek jest w ostatnich latach niezwykle aktualny. Jeśli biblioteki chcą się wykazać efektywnością działania, muszą umieć to udowodnić, zwłaszcza że należą one do instytucji *non profit*, a zatem nakłady finansowe na ich działania pochodzą najczęściej z dotacji państwowych, czyli z pieniędzy podatników. Autorka przybliżyła w swej wypowiedzi metody i techniki badawcze, standardy oraz inicjatywy międzynarodowe i polskie w tym zakresie.

Temat badań jakościowych jest także przedmiotem rozważań Joanny Kamińskiej z Uniwersytetu Śląskiego. Zatyłowała ona swój artykuł *Koncepcja kompleksowego zarządzania jakością (TQM) w bibliotece* (s. 231-243). Jest to przedstawienie metody i różnych technik możliwych do wykorzystania w kompleksowym zarządzaniu jakością.

Mirosław Górny z Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu omówił z praktycznego punktu widzenia efektywność bibliotek cyfrowych. Jego artykuł zatytułowany *Porównawcza ocena efektywności bibliotek cyfrowych na etapie budowy i początkowego rozwoju – podejście pragmatyczne* (s. 244-253) przyciąga uwagę ze względu na doświadczenia, jakie uzyskało środowisko Poznania dzięki budowie cyfrowej biblioteki Wielkopolski. Z tytułu nie wynika jeszcze o jakiej efektywności będzie mowa, bo efektywność kojarzy się raczej z działaniem danej biblioteki lub jej utrzymaniem, a efektywność na etapie budowy to zupełnie inne podejście do zagadnienia. Zwykle jednak M. Górny zaskakuje albo podjęciem danego tematu albo jego ujęciem, często kontrowersyjnie, więc dlatego też i to opracowanie jest ciekawe. Warto jest ono zastanowienia także dlatego, ponieważ jesteśmy jeszcze na początku drogi dygitalizowania zbiorów i budowania bibliotek cyfrowych, a więc uwagi autora mogą być dla wszystkich interesujące i użyteczne.

W końcowej części książki powracamy znowu do problemów kultury, ale w tym przypadku chodzi o *Znaczenie tożsamości i kultury organizacyjnej w kształtowaniu wizerunku biblioteki* (s. 254-262), a napisała o tym problemie Beata Zołędowska-Król z Uniwersytetu Śląskiego. Autorka zwróciła uwagę na sprawy związane z marketingiem i kształtowaniem wizerunku biblioteki w jej otoczeniu. Kultura organizacyjna biblioteki zawiera system norm, wartości i opinii zarówno wewnętrzny jak i zewnętrzny. Chodzi tu również o wzorce postępowania pracowników i kierownictwa, jak też o wzorce sposobów komunikowania się z otoczeniem. Wypowiedź jest oparta na literaturze przedmiotu.

Izabela Swoboda z Uniwersytetu Śląskiego zajęła się problemem źródeł informacji medycznej w artykule pod tytułem *Źródła naukowej informacji medycznej* (s. 263-282). Autorka przedstawiła rozwój naukowej informacji medycznej od jej zarania na tle międzynarodowym, cofając się do połowy XIX w. Zajęła się następnie najbardziej znaczącymi bibliotekami medycznymi oraz bibliografią medyczną i systemami informacyjnymi.

Zbigniew Zmigrodzki zaś przedstawił tradycje niemieckiego bibliotekarstwa naukowego głównie przez pryzmat podstawowego czasopisma wydawanego w Niemczech w artykule pt. *„Zentralblatt für Bibliothekswesen” (1884-1944, 1947-1990) i tradycje niemieckiego bibliotekarstwa naukowego* (s. 283-294). Autor uważa, że po zamknięciu czasopisma w latach dziewięćdziesiątych XX w., po 96 latach jego istnienia i połączeniu go z zachodnioniemieckim „Zeitschrift

für Bibliothekswesen und Bibliographie”, nigdy nie wróciło ono do swego pierwotnego poziomu i znaczenia.

Jak można zauważyć, większość autorów, których prace zamieszczono w książce poświęconej Barbarze Stefaniak pochodzi z Uniwersytetu Śląskiego. To zapewne wyraz wielkiego poważania i serdecznych uczuć, jakie względem profesor odczuwali. Pozostali autorzy w liczbie sześciu reprezentowali różne uniwersytety polskie. Oprócz prac z zakresu bibliometrii i webometrii, które są najbliższe zainteresowaniom Barbary Stefaniak, można w tej publikacji znaleźć kilka ciekawych opracowań, zwłaszcza tych zawierających relacje z badań własnych. Radzę, więc wziąć tę książkę pod uwagę, ponieważ poszerzy ona horyzonty każdego, kto interesuje się informacją naukową.

Wanda Pindłowa

Tekst wpłynął do redakcji 2 stycznia 2008 r.